

Katja Sturm-Schnabl je odbrala 12 pisem Miklošiču ob njegovi sedemdesetletnici 1883. leta. Na podlagi tistih, ki so mu jih poslali Slovenci, se bralec lahko ponovno sprašuje, kakšen odnos imamo do njega po skoraj 90. letih. Nas je motilo njegovo plemstvo (njegovo viteško diplomu opisuje Božo Otoresec), je bil premočna osebnost (to ugotavlja Anton Trstenjak)? Odgovor na ti vprašanji najdemo delno v prispevku Martine Orožen, po znanju (in srcu) ene največjih slovenistik. Miklošič doma na Slovenskem ni nikoli imel pravega naslednika. Nekateri niso bili niti sposobni dojemati njegovih znanstvenih spoznanj. Avtorica zato predlaga ponovno branje Miklošičevih razprav. Na podlagi analize Miklošičevega raziskovanja slovenske obredne terminologije prihaja do zaključka, ki opravičuje ponovno razpravo o relevantnosti njegove panonske teorije. Želeli bi le, da bi bila diskusija v stilu znanja in strpnosti Miklošiča in Orožnove!

Prispevek Marka Jesenška o slovenskem gradivu v Miklošičevi primerjalni skladnji je strogo jezikovnega značaja. Za nas je zanimivejši prispevek Ignacija Vojeta Pomen Miklošičevih študij in izdaj virov za proučevanje zgodovine južnoslovanskih narodov. Čeprav je smatral ediranje tovrstnega gradiva za nujno zlo, je njegovo delo v mnogih ozirih še nepreseženo. Poleg opozoril na pomen dela Monumenta serbiae spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii (1858), izpostavlja Voje še posebej ključni delež Miklošiča pri raziskovanju Kulinove listine. O izrednem Miklošičevem jezikovnem talentu piše tudi Mate Šimundič v zvezi z ugotavljanjem porekla balade o Asanaginici.

O pomenu Miklošičevega dela za Slovence pišeta tudi Bernard Rajh in Tatjana Hojan. Prvi opisuje njegov prispevek k formiranju slovenskega jezika, druga pa ocenjuje njegova prizadevanja in delo za slovenska jezikovna berila. Čeprav zadnje po današnjih kriterijih nima pretirane vrednosti, pa sta obe ti njegovi dejavnosti toliko pomembni, da bi morali Slovenci imeti do njega tak odnos, kot ga imajo Italijani do Verdija: ne večjega mesta, ki ne bi po njem poimenovalo ene najuglednejših ulic. Za resnično velike Slovence smo imeli vedno premalo posluha.

Članek Marije Stanonik O slovstveni folklori v obdobju slovenske romantike je najboljše in v zborniku. Naši šolniki, ki gojijo do našega znamenitega rojaka nek iracionalen odpor (ta izvira mogoče iz posledic odnosov med Prešernom in Kopitarjem, ki je v bistvu omogočil Miklošiču kariero), naj bi prebrali vsaj Marijino ugotovitev o sličnosti nazorov s Čopom do ljudskega in umetnega pesništva. Ker je pisanje pesmi oziroma literarno ustvarjanje najpomembnejše delo na Slovenskem, če že ne edino pravo delo, bo javnost odnos do Miklošiča spremenila, in leta 2013 ob 200-letnici rojstva se ga bodo spominjali Slovenci vsaj pol toliko, kot so se Srbi 200-letnice rojstva V. S. Karadžića.

Bibliografijo Frana Miklošiča, ki obsega tudi literaturo o njem, je za zbornik pripravil Mirko Nidorfer.

V gornjem poročilu smo neprestano nihali med prikazom znanstvene vsebine zbornika in našim odnosom do osebe, ki ji je ta posvečen. Namen zbornika je nazadnje ravno ta, da nas opozori na pomen življenja in dela našega rojaka in naš odnos do njega. Iz številnih prispevkov veje soglasna ugotovitev, da je Miklošič še v mnogih pogledih nepresežen in aktualen. To je ugotovitev, ni pa to kompleksna ocena njegovega znanstvenega opusa, do katere bi ob stoletnici smrti morali priti in ki bi jo lahko dal le vrhunski mednarodni simpozij z izbranimi strokovnjaki. Viktor Vrbnjak ni imel takih ambicij. Mož je v bistvu ponovil akcijo, kakršno je storil ob stoletnici taborskega gibanja. Izdaja obsežnega zbornika Svet med Muro in Dravo je sprožila intenzivno raziskovanje taborskega gibanja, hkrati pa je utrdila med Slovenci tudi zavest o njegovem pomenu. Nekaj podobnega se obeta tudi sedaj. Nekateri člani Kulturnega foruma v Mariboru, pa tudi izpostava avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo v Ljubljani namreč razmišljajo o organizaciji cikličnih znanstvenih srečanj, posvečenih Miklošiču in njegovim krajem.

Zbornik je nastajal »inter arma«. Posledice niso toliko razvidne iz vsebine kot iz nekoliko številnih tiskarskih napak in odsotnosti nekaterih sodelavcev. Kljub tem objektivnim težavam lahko ugotovimo, da je uredniku in založniku uspelo opraviti veliko dejanje. Poleg znanstvene vrednosti nosi zbornik tudi sporočilo, da so ob 100. obletnici smrti Frana Miklošiča, enega največjih slovenskih znanstvenikov, enega začetnikov političnega gibanja, ki je pripeljalo do samostojne Slovenije, obstajali v njegovi domovini skromni in tihi posamezniki, ki so vedeli, kaj je v konkretnem primeru njihova dolžnost.

Stane Granda

Mojca Novak, **Zamudniški vzorci industrializacije. Slovenija na obrobju Evrope.** Ljubljana: Znanstveno publicistično središče, 1991. 152 strani.

Delo Mojce Novak je že sedma knjiga, ki jo je izdalo sredi leta 1990 ustanovljeno **Znanstveno in publicistično središče** (bivši Marksistični center bivšega CK ZKS) in najmanj druga, ki bi znala še posebej zanimati zgodovinarje. Skratka po monografiji »Obracun s Perspektivami«, ki jo je napisal Božo Repe, je obravnavana dopolnjena doktorska disertacija Novakove tista publikacija, ob kateri se bodo še posebej zabavali avtorji, ki se ukvarjajo z novejšo gospodarsko zgodovino. Avtorica namreč skuša v njej razpreti »nikoli zapahnjena vrata v tisti del slovenske preteklosti, na katero«, kot pravi »smo pozabili zaradi pretiranega in že izčrpujočega ukvarjanja s socialistično sedanostjo in njenega zanikanja« (str. 7).

Očitek iz drugega dela citata je seveda namenjen predvsem njenim kolegom sociologom, toda bolj ko listamo naprej, spoznamo, da tudi zgodovinarjem »ne ostaja dolžna«. Predvsem tistim, ki so nezaupljivi do teoretskih vprašanj vede. Po njenem mnenju (povzema ga po Terryju Moe-ju, 1979) je namreč »vsaka teo-

rija 'razredčena' oblika realnosti, zaradi česar ne moremo posameznega pojava izčrpno opisati in analizirati in s tem podati celostne podobe realnosti. Problem racionalnih modelov in na njih utemeljenih teorij pa ni v ponazarjanju, prenašanju celostne podobe realnosti, temveč v tem, ali postavljajo ustrezne ali neustrezne trditve o tistih vidikih realnosti – družbenih pojavih, za katere trdijo, da so predmet njihove analize« (str. 29).

Glede na to je za nas še posebej zanimivo zadnje podpoglavje I. dela, v katerem govori o »sociološkem osmišljanju zgodovine« in se sprašuje, v čem je smisel njene analize dinamike nekaterih elementov (modernizacije) različnih družbenih sistemov (slovenskega in srbskega), ki se ne spreminjajo brez součinkovanja z drugimi sistemskimi elementi in učinkovanja drugih družbenih sistemov. V čem je torej smisel in smrtnost analize zapisov o procesih dolgega trajanja in primerjavi njenih rezultatov?

V odgovoru se sklicuje na Gerschenkorna, ki na podlagi svojih raziskav ekonomske zgodovine, točneje ekonomske zaostalosti nekaterih evropskih dežel v 19. stoletju ugotavlja, da je: »smisel zgodovinskih raziskav v aplikaciji empiričnega gradiva na različne hipotetske posplošitve, ki pa so bile oblikovane tudi na empirični osnovi, da bi se ugotovila njihova podobnost po eni strani, po drugi strani pa določene enoličnosti, določene tipične situacije in tipične odnose med posameznimi dejavniki.«¹

Po mnenju Novakove gre v zgodovino še vedno – »za dilemo, ali zapisovati in opisovati dogodke ter njihovo vzročno povezanost ali pa iskati strukturo v njih, čemur bi lahko rekli: sposoditi si pri sociologiji instrumentarij za raziskovanje preteklih vzorcev struktur družbenih sistemov«. Glede na to ugotavlja, da je »pereča dilema zgodovinarjev . . . prav zrcalna dilemi sociologov«, oz. dileme ni, če obvelja Giddensova, ki pravi, »če potrebujejo zgodovinarji sociološko refleksijo za konstrukcijo preteklih realnosti, potrebujejo sociologi zgodovinsko refleksijo za konstrukcijo sodobnih realnosti« (str. 30).

Izhajajoč s tega stališča meni avtorica, da »zgodovinsko usmerjena celovita analiza procesov modernizacije omogoča tudi izognitev tako pretiranemu difuzionizmu teorije modernizacije . . . kot idealtipskemu preučevanju odnosov center periferija, ki se protislovja modernizacij v tretjem svetu pripisujejo predvsem negativnemu učinkovanju dežel centra . . . Celo več, pristajanje na eno ali drugo skrajnost onemogoča prav izrabo prednosti, ki jih nosi v sebi zgodovinski pristop: primerjava v prostoru in času.« Le-ta je zanj tudi »edini učinkovit način, kako zagovarjati teorijo odvisnosti pred kritikami o etnocentričnem in teleološkem pristopu ali celo pred kritikami teoretskega in iz tega izviračnega akcijskega radikalizma avtarkije«.

Korak naprej jo nato pripelje do spoznanja, da je »parametre različnega časovnega (timing) in strukturnega (insertion) vključevanja v globalne procese« mogoče ugotavljati le s kompleksnimi komparativnimi zgodovinskimi analizami; kar je, kot dodaja, »tudi edina pot do vedenja o transformacijskih procesih dolgega trajanja (longue durée)«.

Svoj posluš za vprašanja sociološkega zgodovinskega pa na koncu še dodatno potrdi, ko »vključevanje procesov dolgega trajanja« razume kot pot, »ki nam pomaga ugotoviti kontinuitete in diskontinuitete v razvoju družbenega sistema«, oziroma prvi del knjige zaključuje z mislijo, da sta prav »analiza zgodovinskega gradiva kot metoda in sociološko osmišljena socialna zgodovina kot interpretacija . . . porok za premik raziskovalne radovednosti s hipotetskih posameznikov, nosilcev pripisanih vlog in funkcij, na akterje kot zgodovinske etitete, ki s svojimi vrednotami, normami, interesi in zmožnostmi oblikujejo in realizirajo projekcije razvoja družbenega sistema« (str. 31).

Za konec tega prikaza nekaterih avtoričinih pogledov na teorijo zgodovinskega dodajmo samo še to, da je v njih mogoče prepoznati predvsem stališča Fernanda Braudela, Alexa Callinikosa in nekoliko manj Petra Burka, ob tem pa tudi več koristnih opozoril za zgodovinarsko branje Anthonyja Giddensa in Maxa Webera. Od empiričnih zgodovinskih del prevladujejo spisi Jožeta Šorna, Walta Rostowa, avtorica pa se naslanja tudi na dela Mija Mirkovića, Kulischerja, Kostića, Kukulčeca in Jovana Tokarevića.

Glede na izhodiščne hipoteze: »da je analiziranim družbenim sistemom inherentna 'revolucionarna' logika nenehnega spreminjanja in permanentna tranzitnost zaradi prevladovanja eksogenih iniciativ, nezmožnosti endogene kontrole njihovega uvajanja, lomov družbenih struktur ter prividne in dejanske diskontinuitete procesov; da zaradi različnega toka dogajanj v analiziranih družbenih sistemih kasnjajo v uvajanju eksogenih iniciativ v primerjavi s iniciatorskimi; da je njihovo prilagajanje eksogenim iniciativam vedno zmes uvajanja iniciativ različnih 'svetovnih časov', zato so ti sistemi stalno v prepadu med zunanjimi iniciativami in endogenimi zmožnostmi reagiranja nanje; da je, zatorej, osnovna značilnost semi-periferij in periferij družbenih sistemov nezmožnost pravočasnega reagiranja na eksogene iniciative globalnih sprememb; da je predvsem ta značilnost analiziranih družbenih sistemov tista, ki jim je inherentna in zanje usodna in s katero je bila pomembno pogojena tudi izkušnja socializma; zato je bil komunistični režim v zadnjih pol stoletja epizodna izkušnja v analiziranih družbenih sistemih, vsaj tam, kjer so bili avtohtono, endogeno inicirani;« (str. 13–14), je razumljivo, da v virih avtorice prevladuje predvsem sociološka literatura – v glavnem vezana na teorijo modernizacije.

Zgodovinarja bo seveda zanimal predvsem tisti del, kjer avtorica gradi na omenjeni zgodovinski literaturi in virih (Statistika kraljevine Jugoslavije, 1941), t.j. drugo in tretje poglavje. Šele tu namreč pride do pravega soočenja med sociološkim in zgodovinskim pristopom, do transparentnega prenašanja »empirijske zgodovinarjeve« na polje globalne sinteze sociologov oz. šele tu terja branje od zgodovinarjev tudi dejansko aktivno udeležbo, kar pomeni, da od tod naprej bomo s svinčnikom v roki.

Če ne prej, ga bomo rabili (svinčnik namreč) na str. 45, kjer bomo – vsaj za lastno orientacijo – v tabelo 1 (»Stopnja industrializacije po posameznih deželah«, ki jo Novakova povzema po Rostowu in

¹ Alexander Gerschenkorn, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1962, str. 6.

Whitmanu) vpisali, da začetna faza industrializacije (angl. »take off«) v slovenskih dednih deželah ne kasni za nemško in da o kasnitvi lahko govorimo šele ob vprašanju prehoda v tehnološko zrelost.

Pred vsako takšno posamično intervencijo pa se moramo vprašati, koliko je zares upravičena – in ne zgolj zanimiva – primerljiva analiza industrializacijskega procesa »slovenskega in srbskega družbenega sistema«. Res je sicer, da sta bila oba (sistema) bolj ali manj na obrobju dveh imperijev, vendar je res tudi, da sta si bila slednja v vseh pogledih med seboj diametralno nasprotna. Če je torej kasneje, ob združitvi v enotno državo res prišlo do nekakšne »okamenitve« modernizacijskega zagona in da so tudi »revolucionarji, čeprav izpričani glasniki nove uredenosti sveta, dejansko vladali staremu v modernizacijskem zagonu okamenelemu svetu«, to ne pomeni, da sta bila oba subsistema ob združitvi v istem materialno-organizacijskem položaju. Ne glede na aktualna politična nesoglasja lahko namreč z gotovostjo trdimo, da je v so-očenu med modernostjo in tradicionalnostjo prišlo do prevlade drugega; ki je nato povzročil regresijo prvega. Poleg tega moramo ugotoviti, da je pred upadanjem ali »kamenjenjem« industrializacije slovenski družbeni sistem v kraljevini že v fazi prehoda v tehnološko zrelost, kar pa za srbskega (izrazito trgovskega) ne moremo trdit. In še na eno poglavitno razliko je treba opozoriti. Slovenske dedne dežele so bile sestavni del monarhije in kot take prostor, v katerega so vlagali in v njem tudi živeli t.i. eksogeni iniciatorji. To pomeni, da so slednji hkrati bili tudi dominantni endogeni akterji kontrole transfera in adaptacije (lastnih) »eksogenih modernizacijskih iniciativ«. Ali rečeno drugače, na ta del države se ni gledalo kot na politično nestabilno področje, iz katerega je v najkrajšem času potrebno potegniti največ surovin in povratno, distribuirati kar največ gotovih izdelkov.

Že pregled zgodnje kapitalistične faze gospodarstva na tem prostoru kaže na to, da so se »tujci« z organizacijo obratov trajno vezali na življenje tukaj, se pravi, da so postali del lokalnega družbenega sveta: lep primer za to je družina Zois. Gospodarstva, nad katerimi je imela monopol država (npr. idrijski rudnik), so bila organizirana podobno kot drugod po Evropi, torej vodena iz centra države, Trboveljska premogokopna družba, kot ena od obeh večjih družb privatnega kapitala pa je, kot vemo, po letu 1918 svoj sedež z Dunaja prenesla v Ljubljano. Skratka, čeprav na robu, slovenske dedne dežele v gospodarskem smislu niso podlegale drugačnemu režimu kot osrednje avstrijske dežele.

Povsem drugačen je bil v istem času položaj v Srbiji. Kot del otomanskega imperija je (ne glede na različna odvisnostna razmerja) podlegala ekonomiji harača, ki niti v svojih kasnejših omiljenih variantah ni potekala drugače kot enostransko. Tudi z »osvoboditvijo« se stvari niso bistveno spremenile. Kot ugotavlja Mirković, Novakova pa povzema, je bil tudi Miloš Obrenović prisiljen uporabiti »otomanski način in sistem državne administracije« ter »način akumulacije bogastva (prek davkov, carin, monopolov, podkupnin)«. Slednji se je obdržal še v 20. stoletju, ko je »državna administracija zaradi državnih in svojih privatnih koristi« še vedno favorizirala koncesije trgovcem in preprodajalcem ne pa »kmetom kot producentom«. Bivstvena značilnost tega sistema, kot pravilno ugotavlja Kostić, pa je ta, da se kapital, akumuliran iz agrarnega sektorja (skoraj) nikoli ni vrnil nazaj v agrarni sektor, čeprav je bil ta vedno najbolj obremenjen.

Druga obča značilnost primerjave slovenskega in srbskega vzorca modernizacije pa je spoznanje, da obravnavani, diametralno nasprotni gospodarski mentaliteti do polpreteklega časa generalnih političnih sprememb nista nikoli odkrito kolidirali. V kraljevini zato, ker je specifičen »postotomanski« način državne administracije globalno veljal za celotno državo, v socialistični Jugoslaviji pa je najprej sovjetski tip državnega gospodarstva, nato pa sistem dogovorne ekonomije v načelu prekinil tako z eno kot drugo tradicijo: (šele novejša politološka in sociološka študije ugotavljajo, v kolikšni meri se je predvsem srbski in črnogorski tradicionalistično-patriarhalni vzorec ohranil denimo v regrutaciji odgovornih političnih in gospodarskih kadrov).

Pravzaprav bi lahko dejali, da smo šele dandanes priče odkritega razhajanja obeh sistemov oziroma, da je šele zlom političnega sistema razgalil resnično vsebino obeh modernizacijskih procesov. Glede na to se načeloma strinjam z Novakovo, da je v obeh primerih mogoče govoriti o zamudniškem vzorcu modernizacije, vendar je ob tem potrebno spregovoriti še o njunih *patoloških* dimenzijah. Skratka, v bodoče je potrebno ugotoviti, v kateri(h) točki(ah) je tako v slovenskem, predvsem pa v srbskem procesu modernizacije mogoče zaslediti patološke razvojne poti² – pri čemer o patologiji govorimo šele, ko smo se prepričali, da je neka družba v svojem zgodovinskem razvoju delno ali v celoti opustila lastne strukturne nastavke. Patološko pomeni – tako osrednja teoretska hipoteza – da se v koliziji različnih mišljenskih tradicij izoblikuje neka politična kultura, ki teh mišljenskih tradicij ne zna realno operacionalizirati in zato ni sposobna vzpostaviti socialnega reda, ki bi ustrezal njihovim normativnim premisam. To pa ne malo-krat pripelje do stanja, ko tovrstna politična kultura celo onemogoča vsako razpravo o tem, kateri normativni red naj ima kolektivno veljavo.

Toda preden ta naš komentar preraste v uvod za nekakšno patogenezo modernizacije v obravnavanih sredinah, pogledimo, kaj o teh stvareh misli sama avtorica, ko jih oukvirja v zaključno razmišljanje o »nedokončani preteklosti« oz. o »medigri med modernizacijskim teoretskim okvirom in empirično evidenco«. Po njenem mnenju je v slednji potrebno iskati korenine socialistične modernizacije. »Če se osredotočimo na 'trdo' modernizacijo (industrializacijo), potem se bodo začele podirati domine spoznavnega in vztrajnega ponavljanja real-socialističnega razvoja kot ekstenzivnega tipa razvoja«, oziroma ugotovili bomo, »da tip razvoja, katerega avtorstvo se pripisuje revolucionarjem, in njihov izum, temveč je neskončno ponavljanje podedovanega vzorca, prek katerega so se ti družbeni sistemi vključevali v svetovne

² Ko uporabljam pojem »patologija«, mislim seveda na družbeno patologijo, ki se kot pojem vzpostavlja predvsem v nemških analizah socio-kulturne evolucije oz. v evolijsko teoretskih poskusih razlage nastanka in razvoja modernizacije 18. in 19. stoletja. Primer v Klaus Eder, *Geschichte als Lernprozess? Zur Pathogenese politischer Modernität in Deutschland*, Suhrkamp, Frankfurt/M 1985.

procese tehnološke in ekonomske modernizacije konca prejšnjega stoletja; prav tako kot Nemčija, Italija, Japonska, Avstro-Ogerska . . . , kot zgodnji zamudniki (early latecomers). In v tem okviru lahko pojasnimo tudi nosilce vzorca, ki so se razlikovali med sabo: bolj so oddaljeni od centra, ki je sprožal iniciative modernizacijskih sprememb, več nasilja so morali izvajati s svojimi modernizacijskimi strategijami« (str. 139).

In če do konca verjamemo Novakovi, je, – »kot se običajno dogaja v dobrih zgodbah«, »resnica preprosta toda paradokсна: analizirani družbeni sistem združuje v svojem pridruženju globalnim modernizacijskim tokovom značilnosti tako Srednje kot Vzhodne Evrope. To dvojnost pa je mogoče s pomočjo ustreznih teorij, modernizacije in odvisnosti, opisati kot prevladovanje od zunaj sprožene dinamike razvoja, družbene sisteme, kjer prevladuje, pa uvrstili v globalno periferijo«.³

Oto Luthar

³ »Novice« slovenskega sociološkega društva, št. 23, 1991, str. 7.

Vasja Klavora, **Plavi križ**. Soška fronta : Bovec 1915–1917. Koper : Lipa 1991. 318 strani.

»Spomini se brišejo, neposredni udeleženci umirajo in današnjost jemlje miselnemu svetu ljudi toliko moči, da se mora krvava prva svetovna vojna (in z njo tudi soška fronta – op. PS) in njena predstava na slovenskih etničnih tleh umikati v pozabo ali pa se vsaj manj prizadeto in čustveno uvršča v vrsto tistih dogajanj, ki so Slovence skozi zgodovino fizično in duhovno globoko prizadela . . . In vendar človek ne sme pozabljati . . . « Tako je Branko Marušič leta 1977 zapisal v spremni besedi h Gradnikovemu Krvavemu Posočju. Kakor odmev na te besede se zdi, ne da bi bili ob tem krivični do vsega, kar je bilo medtem napisanega, knjiga novogoriškega kirurga primarija dr. Vasje Klavora, »zbirka« spominov, ustnih in redkih zapisanih pričevanj udeležencev dogodkov na soški fronti, vtisov iz avtorjevih poti po fronti in povzetih uradnih virov o avstrijsko-italijanskih vojevanjih na soških bojiščih.

Naslov »Plav križ«, po znaku, ki je označeval plinske mine in granate, polnjene z bojnim plinom klorarzinom, imenovanim tudi Clark, kot ga navaja V. Klavora (v Vojni enciklopediji se pod geslom »Bojni otrovi« pojavlja difenilklorarzin ali Clark I, to je dražljivec in kihavec, sicer v trdem elementarnem stanju, ki pa se z eksplozijo pretvori v strupene aerosole), obeta, da bo glavčina dela posvečena plinskemu preboju avstro-nemške vojske v Bovški kotlini ali da se bo avtor najboljše razpisal prav o učinkih uporabe bojnih plinov na človeško telo. Vse navedeno je v knjigi seveda v grobih obrisih zapisano, verjetno pa bi pisec s poudarjeno strokovnim (t.j. medicinskim) prikazom smrtonosnega in razkrajajočega delovanja bojnih strupov, uporabljenih tudi na »naši« fronti, še podkrepil glavni namen knjige, to je (ponovno) opozoriti na vojne strahote na zgornjesoškem bojišču in izraziti svoj protest proti vsakršni vojni. Le nesrečno naključje je hotelo, da izid knjige sovpada z nedavno končano vojno v Sloveniji in vedno bolj razplamtelimi spopadi na Hrvaškem.

Knjiga, razdeljena na petnajst poglavij s povzetkoma v nemščini ter italijanščini, in zato razumljiva tudi tujim bralcem (obeta pa se celo prevod celotnega dela v omenjena jezika), obravnava sicer že znane dogodke. Toda prostor soških bojev je avtor spretno »skrčil« na Bovško kotlino in gore med Rombonom in Krnom, torej »domače igrišče«, na kraje, ki jih je prehodil po dolgem in po čez in popisal v lastni spomin, predvsem pa v pomnjenje svojega očeta, najbolj vtisnjene dogodke. To daje knjigi poseben pečat. Avtorja je skozi pisanje vodila predvsem skrb za človeka in človeško trpljenje, ne glede na bojujočo se stran. Zato v knjigi ni govora o sovražnikih, temveč o branilcih in napadalcih položajev, o vojaki, ki so se bojevali na »grozljivi človeški kladnici med Tolminom in Jadranskim morjem«. (F. Weber, Tappe della disfatta; Milano 1968, str. 98).

Knjiga je razkošno opremljena, besedilo pa številčno ter vsebinsko bogato dopolnjeno z namenoma orumenelimi fotografijami iz vojnega in sedanjega obdobja, ki bralca kar »potegnejo« v sivino vojaškega vsakdana statične vojne in nespremenljivosti fronte ter v megleni oktobrski dan, ko se je »zgodil« kobariški »čudež«. Knjiga je lahko zgled ali izziv za zgodovinarje – pisce zgodovinskih knjig, kako bralcu tudi optično približati neko obdobje zgodovine. Navdušenju – bleščeča predstavitev knjige v Bovcu je bila pravi happening, ki preplavlja bralstvo, sponzorje in založnike te knjige in ni – bralstvo namreč – le z Bovškega, je gotovo potrebno pridati, da (preprostega) človeka pritegneta k prebiranju zgodovinskih tekstov posebej vojna in velike osebnosti; predvsem vojna ima bolj kot kakršnikoli drugi »dogodek« tisto moč, ki na najbolj odločilen in obenem simboličen način poseže in skrene tok človeške zgodovine.

Ob prebiranju knjige se mi je nehote porodila dilema, ali je knjiga pripoved o soški fronti (večkrat je prekinjena z avtorjevimi vtisi ob srečanjih s še vidnimi ostanki bojev na soški fronti ali mnenji in popotovanji predhodnih piscev) ali hoče biti **zgodovinsko delo** oziroma delo, ki se ukvarja z zgodovinskimi dogodki in ni leposlovje; toda za to bi morala biti knjiga o tem obdobju slovenske (svetovne) zgodovine pisana po strogih strokovnih merilih, pri čemer bi se moral avtor zavedati, da je vsaka nova knjiga o soški fronti, predvsem ali zaradi pomanjkanja le-teh v slovenskem jeziku, tudi pomagalo poklicnim in ljubiteljskim raziskovalcem. Zatorej bi bil dobrodošel, če že ne potreben, znanstveni aparat, dosledna navedba vseh omenjenih virov in literature (tudi njih ločitev) ter njihovih nahajališč. Natančnega in zavzetega bralca namreč kar prevzamejo podatki o obstoju njemu doslej neznanih pisem vojakov, generalov, pa zaman išče med navedenimi viri in literaturo. Tako npr. V. Klavora na strani 91 piše: »Zanimiva so pisma z bojišča na Bovškem polju, ki jih je pisal Tirolec Anton Dörner, . . . ; objavili so jih v skromni knjižici takoj po vojni«, kar pa je tudi vse, kar o knjižici lahko izvemo. Pisma Antona Dörnerja so izšla že leta 1916